

"ארץ ישראל מוחזקת לנו מאבותינו"

א'

איתא במס' עבודה זרה (דף נ"ג): מכדי ירושה היא להם מאבותיהם, ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו (ולכן אשרות שנטעו הכנענים, מצד הדין לא היה בידם לאוסרן). אלא, מכון דפלחו ישראל לעגל, גילו אדעתייהו דניחא להו בעבודת כוכבים. ופרש"י שם "וכל המחובר לה (כלומר, גם האשרות) ירושה לישראל היא מאבותיהם שהרי לאברהם נאמר כי לך אתננה, וגויים שבאו אח"כ לא יכלו לאוסרן בהשתחואה". מוכח מזה שארץ ישראל היתה קנויה לאברהם אבינו.

וכן אמרו בב"ב (דף קי"ט): ירושה היא לכם מאבותיכם. שא"י מוחזקת לנו ולכן הבכור נטל פי שנים כשחלקו את הארץ, שאין זה ראוי, כי אם מוחזק. וכבר הערתי במאמרי "קדושה ראשונה — קדושת האבות" (ברקאי, קובץ א' תשמ"ג), שבשלמא אליבא דר"א דס"ל שהילוך קונה שפיר נותן לומר שא"א קנה את הארץ בהילוך. אבל לרבנן, דפליגי עליה דר"א, וס"ל שהילוך לא קונה, א"כ במה קנה אברהם אבינו את הארץ?

ב'

ונראה לי לחדש, שבכל מעשי הקנינים, קיימים שני שלבים: התחלת הקנין וגמרו. וזה עפ"י מ"ש שכתבו התוס' (ב"מ דף י"ד בד"ה עד שלא החזיק בה) דפירשו שהמדובר כשקנאה בקנין גמור, ואפילו הכי עד שלא החזיק בה חזקה המפרש בתר הכי — דייש אמצרי, דהיינו שלא הלך לארכה ולרחבה, יכול עדיין לחזור בו. מוכח מדברי התוס' שאפילו כשעשה קנין גמור, מ"מ עדיין אין זה נחשב גמור במוחלט וצריך גמר הקנין, וכל זמן שלא עשה גמר זה, יכול לחזור. נמצא שעדיין לא נגמר קנינו סופית. ועפ"י נראה לענ"ד דאליבא דרבנן שאמרו הילוך לא קנה, אין כונתם לומר שהילוך לא מהני ולא כלום. אלא שלדעתם הילוך הנו קנין קלוש, שאמנם יש בכוח ההילוך לעשות התחלת הקנין, אלא שאין ביד הילוך לעשות גמר הקנין. אבל אם אח"כ עשה גמר הקנין, מצטרפים שני חלקי הקנין ונקנית הארץ למפרע מזמן ההילוך.

לפי זה גם אליבא דרבנן מה שאמר הקב"ה לאברהם "קום התהלך בארץ", היה זה בכדי שיעשה בה התחלת הקנין, אלא שעדיין לא נקנתה הארץ לא"א, עד שנעשה גמר הגנין. וזה היה — כיבוש יהושע. כשבאו בני ישראל וכבשו את הארץ נגמר קנינו של א"א, וזכה בה למפרע.

לפי"ו מובנים יפה דברי הגמ' (בב"ב דף ק'): דאמר' אליבא דרבנן שהילוך לא קנה. והא דאמר לו ה' קום התהלך בארץ משום חביבותא דאברהם כדי שיהא נוח לכבוש לפני בניו. ופירש הרשב"ם: דהוה להו כיור שין ולא כגולנין, ולא יהיה רשות לשטן לקטרג. דמוכח אפוא לומר, שא"א קנה כבר את הארץ, וכדאמר' שא"י מוחזקת היא לנו מאבותינו. שאם תאמר שעדיין לא קנה עדיין יש להם לקטרג ולומר גולנין אתם ולא יורשים. אך לפי האמור יובן יפה, שכבוש ישראל גמר את מעשה קנין ההילוך של א"א, ונקנתה הארץ למפרע. לאאע"ה וממנו ירשנוה. לפי"ד א"ש גם לשון הגמ' דאמר' "וחכמים אומרים אין הילוך מועיל כלום עד שיחזיק". דמשמע דאם יחזיק, אז הילוך מועיל. וכן אם לדעתם שהילוך איננו כלום, אפילו לא התחלת הקנין מאי קאמר עד שיחזיק, פשיטא שאם אין בהילוך שום תוכן של קנין, שצריך לעשות קנין המועיל. אכן, לפי מה שפירשנו כוונת הדברים שהילוך מהוה אמנם התחלתו של הקנין, אלא שאם אין גמר לקנין נמצא שהילוך לא פעל ולא כלום. אבל אם החזיק לבסוף שזהו גמר הקנין מהני הילוך, באופן שגם לרבנן הארץ לכן נעשתה קנויה למפרע לא"א, בשעה שנעשה הכיבוש ע"י ישראל, ונגמר בזה מעשה קניינו.

וראיתי להרב גורן בספרו "תורת המועדים" בנדון קנין האבות בא"י שמפרש הטעם שא"י מוחזקת לנו מאבותינו שזה מצד הבטחת הקב"ה. ואומר: "ומאז הבטחת הקב"ה קנה בה אברהם קנין גמור שאינו מתבטל ע"י כבוש של האומות ולא ע"י הגלות מאחר והקנין היה עפ"י הגבורה".

ומפרש בזה דברי הירושלמי במס' חלה (פ"ב ה"א) במחלוקת שבין ר"א ור"ע בפירות חו"ל שנכנסו לארץ אם חייבים בחלה. שר"א פוטר ור"ע מחייב. אמר ר' הולא בשם רבי שמעון בן לקיש כך משיב ר"ע את ר"א אין את מודה לי בשעה שנכנסו ישראל לארץ ומצאו קמחין וסלתות שהן חייבין בחלה, ולא גודלי פטור הן? אמר ר' יוסי, תמיהני איך ר"ע מוטיב את ר"א והוא מקבל מיני, תמן עד שלא נכנסו לה למפרע ירשו. ומפרש הגר"א תמיהתו, אמאי לא תירין דתמן אינו נקרא כלל גידולי פטור שמשעת ביאתן נתחייבו למפרע, ונמצא דהוי גדולין בשעת חיוב וכדמסיים מדכתי' "נתתי", משמע — כבר נתתי.

ומפרש הרב גורן שהירושלמי סובר שקנינו של עם ישראל בארץ אינו מאז כניסתם של ישראל בימי יהושע, ולא בתוקף הכבוש זכו בה, אלא למפרע ירשו את הארץ מימי אברהם אבינו, שנאמר לו לזרעך נתתי וכו'.

לפי דבריו יוצא שהבבלי חולק על הירושלמי. שבבבלי אמר' שכבוש יהושע הוא שהקנה את הארץ ולפי"ד הירושלמי אברהם אבינו קנה את הארץ בהבטחת הקב"ה. אך דבר זה קשה לקבל — שהקנין היה בהבטחת הקב"ה. אמנם הקב"ה, כמובן, יכול לשנות סדרים ולהקנות בהבטחתו, אך נראה לענ"ד שאין הקב"ה משנה דבר, לא רק בתורתו כי אם גם בסדר בקנינים. ואם ראה הקב"ה שבענין זה ראוי לשנות כי

הזמן דורש, היה צריך לציין שהיה זה בתור הוראת שעה. אך מדברי הגמ' בב"ב בדעת רבנן דפליגי עלי' דר"א וס"ל שהילוך לא קנה, אמרו שהטעם שהקב"ה א"ל לא"א קום התהלך בארץ היינו כדי שתהא לפני בניו נוח לכובשה. משמע שא"א עדיין לא קנה את הארץ. ואילו קנה אותה בהבטחת הקב"ה היה להם לומר שלא היה א"א צריך לעשות קנין מכיון שנקנתה לו הארץ בהבטחת הקב"ה.

י

אכן, לפי"ד אין סתירה בין הבבלי והירושלמי. שארץ ישראל מוחזקת לנו מאבותינו וכבוש יהושע מהני לקנותה מימי האבות. ואפשר להוסיף, שכמו שמהני לקנותה למפרע גם מהני לקדשה למפרע. ובוה תתפרש המחלוקת שבין ר"א ור"ע. ר"ע מדמה פירות שמצאו ישראל כשנכנסו לארץ לפירות חו"ל שנכנסו לארץ דהוו גדולי פטור. ואע"ג דא"י מוחזקת היא לנו מזמן האבות, וכבוש יהושע גמר קנינו של א"א, אבל לא מהני לקדשה למפרע. כי רק כבוש מקדש ולא הילוך. ור' יוסי דתמה למה לא השיב לו ר"א דתמן אינו נקרא גדולי פטור י"ל דס"ל, דכמו דמהני כבוש יהושע שנקנתה הארץ למפרע לא"א כמו כן נתקדשה למפרע. דכשם שקנין האבות בא"י מהני ע"י הכבוש לקנותה למפרע, כן גם מהני לקדשה למפרע.

יז

עוד אמרי' (דף קי"ז): משונה נחלה זו מכל נחלות שבעולם, שבכל נחלות החיים יורשים את המתים, ובנחלה זו המתים יורשים את החיים. דהיינו שהאבות ירשו את הארץ מבניהם.

יש להבין למה שינה באמת הקב"ה דין נחלות שאמר שהאבות יורשים את בניהם, ואם עלה ברצונו שהאבות יקנוה, לא היה צריך לשם זה לשנות דיני נחלות, כי מספיק היה לזה לשנות דין הקנינים. (ולפי הרב גורן הרי שינה באמת דין הקנינים שאמר שאברהם קנה את הארץ בהבטחתו ואינו צריך לעשות קנין אחר המועיל).

לפי"ד אתי שפיר שבעצם לא שינה הקב"ה כלל דין הנחלות ואף לא את דיני הקנינים. שהילוך של א"א היה זה רק התחלת הקנין, והוצרך לגמר הקנין שנעשה בכבוש בניו. ומאז כבשו בניו זכה בה למפרע. וזהו דאמרי' שהמתים יורשים את החיים, שהאבות ירשוהו בגמר הקנין שנעשה ע"י בני ישראל. וזכו בה בזה למפרע.*

ח

ונראה שגם אם נפרש כדברי הרב גורן שא"א קנה את הארץ בהבטחת הקב"ה, מ"מ עדיין לא נתקדשה בוה. וזה בדומה לתוכן קדושה הכללי. שכן, ישנן שלש קדושות: קדושת האדם, הזמן והארץ. בקדושת האדם רואים אנו, שעל האדם להתחיל. וזהו שהקב"ה אומר "פתחו לי פתח של תשובה כחודה של מחט ואני אפתח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרונות נכנסות". תוכן הדברים, שעל האדם להיות המתחיל ואז מתקיים בו אתה נותן יד לפושעים. מכיון שהתחיל לעשות תשובה הקב"ה עוזר לו.

וכן בקדושת הזמן שקידוש החודש תלוי בבי"ד דדרשו' אשר תקראו אותם, מכאן שראש בי"ד אומר מקודש, ובוה מתקדש החודש.

כמו כן נראה לומר, שקדושת הארץ על האדם להיות הפותח את שערי קדושתה.

ועל כן אעפ"י שקנויה לנו הארץ מאז א"א, קדושה תלויה ועומדת ומתקדשת ע"י בני ישראל בכיבוש.

ט'

ונראה לומר שאמנם הקב"ה קידש את הארץ מראש הבריאה. אבל קדושתה חסומה ועצורה בתורה, וצריך כיבוש בני ישראל שזה פותח את שערי קדושתה. בזה נראה לבאר דברי הרמב"ם שמפרש שלכן סוריא שהיה כיבושה כיבוש יחיד לא נתקדשה, והסביר שזה מטעם שכל א"י עדיין לא נשתחררה ולא נתקדשה. ונראה בזה, שלא"י יש קדושה עצמאית אלא שצריך שהכיבוש יוציא את קדושתה מן הכח אל הפועל. ולא כן חוץ לארץ, שזו אין לה קדושה משלה, רק שאם היה כבושה כבוש רבים אז קדושת הארץ מתפשטת ובאה גם לחו"ל ומקדשתה. ולזה אמרו שתנאי בדבר שמתי קדושת הארץ ניתנת להתפשט לחו"ל, שזה רק כאשר כל הארץ נתקדשה. ומכיון שדוד המלך כבש את סוריא לפני כבוש כל הארץ, לכן לא נתקדשה בקדושת א"י.

י'

הרב גורן נוקט שהירושלמי ס"ל שמימי אברהם נקנתה וגם נתקדשה. ומביא הכתוב שנאמר בברית בין הבתרים שא"ל הקב"ה "לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת" (בראשית ט"ו, י"ח).

והנה יש לדקדק שהרי כתוב זה לא אמר לו הקב"ה שהוא עצמו קנה את הארץ אלא נאמר בו "לזרעך נתתי וכו'". וזה משמעותו שזרעו יקנה את הארץ והיינו כאשר יבואו ויכבושוהו. ואילו אברהם אבינו בעצמו עדיין לא נאמר בזה שקנה אותה. אמנם יש להביא כתוב אחר שא"ל הקב"ה "ונתתי לך ולזרעך את ארץ מגוריך את כל ארץ כנען לאחוזת עולם" (שם, י"ז).

ואכן, יש לדקדק בהכתובים שכמה פעמים א"ל הקב"ה לא"א שיתן לו את הארץ, אבל ישנם שינויים בלשון הכתובים. יש בהם שנאמר שיתננה לזרעו ולא נזכר כלל אברהם אבינו, ויש שנאמר שניתנה לו וכן יש בהם גם שינוי בלשון מעתיד לעבר. בראשונה כשא"א הגיע לארץ כנען א"ל הקב"ה "לזרעך אתן את הארץ הזאת" (שם, יב, ז). אחרי הפרד לוט ממנו הכתוב אומר "כי את כל הארץ אשר אתה ראה לך אתננה ולזרעך עד עולם" (שם, יג, טו) ועדיין הלשון "אתננה" — בלשון עתיד. ג"כ יש לדקדק שהכתוב אומר "לך אתננה ולזרעך עד עולם" במקום "לך ולזרעך אתננה", אחרי זה נאמר לו: "קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה" (שם, יז). גם לאחר הילוכו נאמר בלשון "אתננה" — לשון עתיד, ולא הוזכר כלל את זרעו. אח"כ לפני שה' כרת אתו את הברית בבין הבתרים הכתוב אומר "לתת לך את הארץ הזאת לרשתה" (שם, ט"ו, ז), עדיין לשון עתיד — "לתת". וכן מזכיר רק "לך", ואינו מזכיר זרעו. ואילו אח"כ — אחרי שה' כרת אתו את הברית בין הבתרים, הכתוב אומר "ביום ההוא כרת ה' את אברהם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת" (שם, יח). שוב הכתוב אומר "לזרעך" ואינו מזכיר שיתנה לאברהם בעצמו. והפעם אומר "נתתי" לשון עבר, ופרש"י שם אמירתו של הקב"ה כאילו היא עשויה.

אחר שנימול אברהם הכתוב אומר "ונתתי לך ולזרעך אחריו את ארץ מגוריו
את כל ארץ כנען לאחזת עולם" (שם, יז, ח). הפעם הכתוב מזכיר "לך ולזרעך" וג"כ
אומר "ונתתי" — לשון עבר.

י"א

לפי מה שפירשנו ש"א" א בהילוכו עשה רק התחלת הקנין ולא קנה אותה עד שבאו בניו
וכבשוה שעשו גמר הקנין, מאז קנה אותה למפרע, יש לבאר הכתובים על נכונה.

בראשונה, כשא"א בא לארץ ולפני שהלך בה, ולא קנה אותה כלל, לא עשה אפילו
התחלת הקנין, לכן הכתוב אומר "לזרעך אתן את הארץ", כי א"א לא קנה אותה. אבל
א"ל הקב"ה יבא זמן שבניך יקנוה, והיינו לאחר שיכבשוה.

אחרי הפרד לוט ממנו כבר הזכיר הקב"ה "לך אתננה", עדיין אמנם נאמר בלשון
עתידי, אבל כבר הבטיח שיתננה לו לעתיד לבא וזהו לאחר שיכבשוה בניו ויגמרו את
קנינו. לכן אחרי ש"א"א הלך בארץ א"ל הקב"ה "כי לך אתננה" שאתה בעצמך תזכה
בארץ, אבל רק לעתיד לבא.

וכן כשכרת אתה את הברית בבין הבתרים א"ל "לתת לך את הארץ לרשתה" שאתה
בעצמך תירש את הארץ למפרע. וזהו שאמרו חז"ל משונה נחלה זו שהמתים יורשים
את החיים.

אחר ברית בין הבתרים ש"א"ל הקב"ה ודור רביעי ישיבו הנה, אומר הכתוב "לזרעך
נתתי את הארץ הזאת", אומר הכתוב בלשון עבר כבר נתתי את הארץ לזרעך, אבל
עדיין לא לאברהם בעצמו.

רק לאחר שנימול א"א אומר הכתוב "ונתתי לך ולזרעך וכו'" שמזכיר גם
אברהם אבינו וגם זרעו, וכן נוקט לשון עבר "ונתתי" — שכבר נתונה היא לאברהם
אבינו. אליבא דהרב גורן שהבטחת הקב"ה מהני לקנות את הארץ, לכן שפיר א"ל
ונתתי לך ולזרעך, שכבר נתונה הארץ לך מעתה.

ולפי"ד שפירשנו שהילוך א"א זה היה רק התחלת הקנין ולא קנה את הארץ עד
שבאו בניו וכבשוה. וכיון שבניו גמרו את קנין האבות לכן קנוה למפרע. י"ל מאז
נימול א"א ונתגייר (שגר צריך מילה וטבילה), והיה דינו דין ישראל מהני הילוכו
למפרע. כי י"ל שדין הילוך, שפירשנו שגם אליבא דרבנן, ה"ז התחלת הקנין, מהני רק
בישראל ולא בבן נח. או שיי"ל שמתחילה כשהקב"ה א"ל לא"א קום התהלך בארץ,
שהוא כדפירשנו, שהילוכו היה זה התחלת הקנין, (ה' אמר) כוונת הדברים היתה, שזה
יהי' בתנאי, על מנת שימול את עצמו (וכל האומר על מנת כאומר מעכשיו). לכן
אח"כ כאשר א"א נימול מהני הילוכו למפרע. מ"מ הילוך (אליבא דרבנן דקיי"ל
כוותיהו אין זה אלא התחלת הקנין כדפירשנו, ולא נגמר קנינו עד שבאו בניו וכבשוה
שעשו גמר הקנין.

הטור יו"ד סי' ר"ס בהלכות מילה אומר גדולה היא המילה שבזכותה נתנה הארץ
לאבותינו. ואומר ע"ז הבית יוסף מדכתיב: ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר
לזרעך נתתי. וכתב ע"ז הב"ח: "ושגגה היא פלטתו הקולמוס דפסוק זה כתוב בברית
בין הבתרים וצ"ל במקומו פסוק שכתוב בפרשת מילה והקימותי את בריתי וגו' ונתתי
לך ולזרעך את ארץ מגוריו את כל ארץ כנען וגו'.

אך א"כ צריך להבין את דברי הטור האומר שבזכות המילה נכרתה לו הברית על

נתינת הארץ. הלא כבר ניתנה לא"א כברית בין הבתרים, זמן רב לפני שנימול אברהם אבינו. ולכן כשנדקדק בכתובים נראה שינוי הלשון בהם. אחרי ברית בין הבתרים הכתוב אומר "לזרעך נתתי את הארץ הזאת", הרי ההבטחה היתה שניתנה לזרעו, ולא נזכר בנתינה אברהם אבינו. ויש לפרש הכתוב שניתנה לזרעו לאחר שימולו את עצמם, ומכיון שאברהם עדיין לא היה מהול לכן לא הזכיר ה' שיתנה לו. בפרט שהכתוב אומר "נתתי" דרשו' כבר נתתי שאמירתו של הקב"ה כאילו היא עשויה. אבל לאחר שנימול א"א כבר אומר הכתוב "ונתתי לך ולזרעך וגו'" שהקב"ה יתנה לא"א ואומר בלשון עבר ונתתי שכבר נתונה היא לו מזמן שנימול.

ובזה יש לפרש דברי הבי"י שמביא את הכתוב שנא' כברית בין הבתרים שלא נזכר עדיין אברהם אבינו שהקב"ה נתן לו את הארץ, כי אם לזרעו. והטעם שלא נזכר א"א, רק זרעו י"ל כדפירשנו שזרעו שהי' מהול, לכן הקב"ה נתנה להם. וא"כ גם בכתוב זה מוכח שהכל תלוי בקיום מצות המילה!

י"ב

הרב גורן מביא עוד את דברי המדרש רבה (בפ' לך לך) על הכתוב: ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לוט, שהיו מרעיין בשדות אחרים, ורועי לוט אמרו שהארץ נתנה לאברהם ולוט יורשו. "אמר להם הקב"ה כך אמרתי לו לזרעך נתתי — אימתי, לכשיעקרו שבעה עממים מתוכה, והכנעני והפריזי אז יושב בארץ, עד עכשיו מתבקש להם זכות בארץ".

ומפרש הרב גורן שהמדרש חולק על הירושלמי, וגם על הבבלי דאמרו ארץ ישראל מוחזקת לנו מאבותינו.

אכן לפי מה שפירשנו, אין כאן מחלוקת כלל ואדרבא דברי המדרש הן הן דברי הירושלמי והבבלי. שפירשנו שא"א בהילוכו עדיין לא קנה את הארץ עד שבאו בניו וכבשוה. הרי שפיר אומר המדרש "לזרעך נתתי, אימתי — לכשיעקרו שבעה עממים", דהיינו כאשר יבואו בני ישראל ויכבשו את הארץ, בזה יגמרו את קנינו של אברהם אבינו, וכאשר יכבשוה יקנה אותה אברהם למפרע בקנין הגוף.

ונראה עוד שזה שאמרנו שהכבוש שהנו גמר הקנין מהני לקנותה למפרע בתור קנין הגוף, אבל לא מהני לקנותה למפרע לגבי קנין פירות. לכן כל זמן שלא נגמר קנינו של א"א בארץ היה בה לכנענים קנין פירות, ואסור היה לרועי לוט לרעות את צאנם בשדות אחרים.

וזהו שהתוס' בר"ה דף י"ג פירשו אע"ג דאמרי' א"י מוחזקת לנו מאבותינו, מ"מ היה לכנענים במה שזרעו. כי כל זמן שלא נגמר קנינו של א"א זכו הכנענים בפירות שזרעו. לפי"ז דוקא הכנענים שזרעו לפני שנגמר קנין הגוף של א"א זכו בפירות הארץ. אבל לאחר כבוש יהושע את הארץ עם ישראל זכה בארץ בקנין הגוף, ושלנו הארץ לעולם. וזהו שהכתוב אומר "לאחזת עולם". כבוש נבוכדנצר היה בידו לבטל את קדושת הארץ, אבל לא את קנין עם ישראל בארצו, וק"ו הוא, מכיון דאמרי' שא"י מוחזקת היא לנו מאבותינו שלכן לא זכו הכנענים בה בקנין הגוף, כש"כ לאחר שעם ישראל קנה את הארץ בקנין הגוף שאין לנכרים כח לבטל את קנין הגוף של עם ישראל. בפרט שבני נח לאו בני כבוש ניהו. הארץ נשארה של עם ישראל

לעולם, גם כשגלינו מארצנו, הארץ שלנו היא. וכל מה שהנכרים אוכלים פירות הארץ, ה"ז גזל בידם. ויה"ר שהחזרת הגזילה שוב תתקיים בידינו לעולם כלשון הכתוב "אחוזת עולם". אכי"ר.

* הערת העורך

אין צורך לראות בזה שינוי מסדר הקנינים, שבורא העולם שהכל שלו וממנו נותנו — בדיבורו קעביד מעשה. ולא גרע ממה דאמרינן גם בדיבורו של אדם להקדש — אמירתו — כמסירתו להדיוט.